

RÁCZ BALÁZS VIKTOR*

A SEPSISZÉKI CIRKÁLÁSI JEGYZŐKÖNYVEK KIADÁSÁNAK TANULSÁGAI ÉS HASZNOSÍTHATÓSÁGUK**

Kulcsszavak: *cirkálás; büntetőeljárás; jegyzőkönyv; Székelyföld; jogtörténet*

BEVEZETÉS

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében 2021 szeptemberében indult el *Az Erdélyi Fejedelemség kormányzat- és jogtörténetének forrásai* című, NKFIH által támogatott projekt, amelynek elsődleges célja – értelemszerűen – kormányzat- és jogtörténeti szempontból jelentős források közreadása. E munkafolyamat első kézzelfogható eredménye Sepsiszek cirkálási jegyzőkönyveinek (1679–1701) közzététele.¹ Az erdélyi cirkálásról mint a büntetőeljárás egyik formájáról eddig csupán felületes ismeretekkel rendelkezett a történettudomány, a jelen forráskiadási munkához kapcsolódó levéltári alap kutatás azonban lehetővé tette a cirkálási eljárás kialakulásának és erdélyi jellegzetességeinek részletesebb feltárását. Az eredményeket a forráskiadvány bevezető tanulmánya foglalja össze a legteljesebb formában, azonban egy-egy részkérdésről külön tanulmányok is születtek.²

* Rácz Balázs Viktor (1996), PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, tudományos segédmunkatárs, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, rbv9601@gmail.com

** Jelen tanulmány az NKFIH 139281 azonosító számú projekt keretében készült.

1 *Sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyvek 1679–1701*. Bev. tan., köz. Rácz Balázs Viktor. BTK TTI, Bp., 2023 (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak – a továbbiakban SepsiszekCirkJk).

2 Rácz Balázs Viktor: *A várad kapitányok szerepe a jogszolgáltatásban, különös tekintettel a cirkálásra = „Az Várad dolga legnagyobb...”*. Várad és partiumi nemesek, katonák és tisztségviselők a kora újkorban. Szerk. OBORNI Teréz–Rácz Balázs Viktor. Varadinum Kulturális Alapítvány, Nagyvárad, 2021 (Tanulmányok Biharország történetéről 9). 201–236; uő: *A cirkálás helye és szerepe az erdélyi büntető igazságszolgáltatás rendszerében*. Erdélyi Múzeum LXXXIV(2022). 1. sz. 72–90; uő: *A cirkálás késő középkori előzményei = Micae Mediaevalis. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. XI. Szerk. HUNYADI Sándor–RUDOLF Veronika–VARRÓ Orsolya. ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Bp., 2023 (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 17). 105–121.

Az 1679–1701 között Sepsiszékből lezajlott cirkálásokról fennmaradt jegyzőkönyvek az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárában találhatók.³ A kézirat tartalmazza egyrészt az 1690-es, 1693-as és 1701-es évből a cirkálók előtt lezajlott peres ügyekről készült jegyzőkönyveket és ahhoz kapcsolódóan a cirkálók által készített *regestum*okat is, másrészt 1679-ből kizárólag ezt a *regestum*ot, a jegyzőkönyv nélkül. A sepsiszéki jegyzőkönyveken kívül ismertek még Aranyosszék (1650–1690),⁴ Orbaiszék (1690–1693),⁵ illetve Marosszék⁶ cirkálási jegyzőkönyvei, valamint Miklósvárszék cirkálási jegyzőkönyvének egy töredéke (1627).⁷

E tanulmányban a cirkálási eljárás vázlatos ismertetése után egyrészt a forráskiadási munka legfontosabb tanulságait szeretném levonni, amelyek elősegíthetik a hasonló jellegű források közzétételét, másrészt maguknak a sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyvek (és ezáltal áttételesen minden más törvénykezési jegyzőkönyv) történeti kutatásban való felhasználhatóságával kapcsolatban kívánok néhány megfigyelést tenni.

- 3 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 953. Sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyvek (1679–1701).
- 4 Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Cluj), Fond 19. Scaunul Arieș (Aranyosszék) I/2. (a továbbiakban AranyosszékCirkJk). A forrásra először Kiss András hívta fel a figyelmet. Kiss András: *Az erdélyi vallásszabadság Aranyosszék mindennapjaiban a 17. század második felében*. Korunk XXIV(2013). 3. sz. 89.
- 5 Székely Nemzeti Múzeum, Lsz. 65 886. Orbaiszéki törvénykezési jegyzőkönyvek (1689–1693) (a továbbiakban OrbaiszékTörvJk). Köszönettel tartozom a Székely Nemzeti Múzeumnak, és különösen Boér Hunornak, a múzeum könyvtárosának, amiért a jegyzőkönyvet digitalizált formában rendelkezésemre bocsátották. A forrásra először Fehér János hívta fel a figyelmet. FEHÉR János: *A 17. század végi orbaiszéki törvénykezés és dokumentumai. Törvénykezési jegyzőkönyvek (1686–1693) = Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. Szerk. KINDA István–POZSONY Ferenc. Sepsiszentgyörgy, 2008 (A Zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai 1). 29–63.
- 6 A forrásra először Pál-Antal Sándor hívta fel a figyelmet. PÁL-ANTAL Sándor: *Székely önkormányzat-történet*. Mentor, Marosvásárhely, 2002 (Erdély Emlékezete). 99.
- 7 Román Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Covasna – a továbbiakban RNL Kovászna) Fond 31. Miklósvárszék (Scaunul Micloșoara) Inv. II. Fasc. 14. (a továbbiakban MiklósvárszékCirkJk) 3–4.

A CIRKÁLÁSI ELJÁRÁS⁸

A cirkálás egy középkori eredetű, a bűnelkövetők felderítésére, felelősségre vonására és az ítélet végrehajtására szolgáló eljárás, amelynek kialakulása a nádori közgyűlés (*congregatio generalis*) intézményének eltörlése (1486:1. tc.)⁹ utánra tehető. Ekkor a büntető igazságszolgáltatás terén a vármegyére háruló többletfeladatokat önmagában ellátni képtelen vármegyei törvényszék (*sedria*) és a kifejezetten szűk körben, szubszidiárius jelleggel tartott vármegyei *congregatio generalis* mellett igény mutatkozott egy célzottan büntetőügyekkel foglalkozó, rendszeresen működő, vármegyei ellenőrzés alatt álló ítélkezési fórum létrehozására. Az intézmény jelenleg ismert első említése okleveles forrásokban 1502-ből származik,¹⁰ jogszabályban pedig először az 1514:33. tc.-ben érhetjük tetten a cirkálás leírását.¹¹ A középkori eredetre egyébként az 1568. januári tordai országgyűlés határozata is egyértelműen visszautalt, amikor II. Ulászló király idejéből származó eljárásként hivatkozott a cirkálásra.¹² Az ekkor formálódó gyakorlat főbb elemei a 16. század második feléig stabilan rögzültek mind a magyar, mind az erdélyi praxisban. Az eljárást ekkor tizenkét erre a célra kiválasztott esküdt végezte, akiknek titokban ki kellett nyomozniuk a bűnelkövetők nevét és egy *registumban* összefoglalni azokat.¹³ Erdélyben az ispán feladata volt az ilyen kiadott (*extradatus*) latrok neveit cédulákon eljuttatni a földesurakhoz, majd ha azok elmulasztották volna a felelősségre vonást, akkor végrehajtani a kiszabott büntetést. Az elítélt vagyonán az ispán, a földesúr és az elítélt családja változó arányban osztottak.¹⁴

8 A fejezet, közel azonos tartalommal, egy korábbi tanulmányomnak is részét képezte: RÁCZ Balázs Viktor: *Zálogszerződésekből eredő jogviták a sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyvekben = Közösségben közösségért. Tanulmányok Kiss András születésének századik évfordulójára*. Szerk. FLÓRA Ágnes–PAKÓ László. EME–HUN–REN BTK TTI, Kvár–Bp., 2023. 293–296. Mivel azonban a cirkálás, mint kevésbé ismert jogintézmény rövid bemutatása véleményem szerint jelen tanulmány elején sem mellőzhető, ezért ide is beillesztésre került.

9 *Magyar Törvénytár*. I–XXI. Szerk. MÁRKUS Dezső. Bp., 1896–1900 (a továbbiakban CJH). I. 406–409.

10 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) Diplomatikai Levéltár 68 474. Idézi: HOLUB József: *Zala megye története a középkorban*. I. Pécs, 1929. 195.

11 CJH I. 720–721.

12 *Erdélyi országgyűlési emlékek*. I–XXI. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp., 1876–1898 (Monumenta Hungariae Historica III. Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae I–XXI – a továbbiakban EOE). II. 342–343.

13 CJH IV. 8–9, 244–245; EOE I. 88, 186, 218–220, 391, 394–395; II. 342–343; *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. I–V. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor–ÓVÁRI Kelemen. Bp., 1885–1904 (Magyarországi Jogtörténeti Emlékek 1–5 – a továbbiakban CS). II/1. 14; IV/1. 57; Joannes KITONICH: *Directio methodica processus iudiciarii iuris consuetudinarii inlyti regni Hungariae*. Leutschoviae, 1650. 342. (Quaestio XXXII.)

14 EOE I. 88, 186–187, 222–223, 225; II. 106, 342; III. 135–136, 154.

Erdélyben a cirkálás a 16. század második felétől a 17. század végéig számos változáson ment keresztül. Az eljárást már feltehetően a 16. századi Erdélyben is szabályos időközönként kellett lefolytatni, hasonlóan a királyságbeli gyakorlathoz, ahol biztosan tudjuk, hogy ekkor negyedévente végezték. Erre utalnak a közös késő középkori gyökerek, az, hogy többször maguk az említett törvények is kiemelték a tisztek mulasztását ezen a téren,¹⁵ illetve erre lehet következtetni az eljárás szükséges lefolytatásának ritkuló tendenciájából is. Az 1623. máj.–jún.:11. tc. ugyanis félévenkénti, az 1638. ápr.–máj.:13. tc. viszont már csak évenkénti, az 1640. ápr.–máj.:10. tc. pedig már két- vagy háromévenkénti cirkálást írt elő a törvényhatóságok számára, majd az 1653-ban jóváhagyott *Approbatae Constitutiones* is a nagyjából háromévenkénti cirkálási kötelezettséget rögzítette.¹⁶ Ez utóbbi szabály láthatóan többé-kevésbé a gyakorlatba is beépült, hiszen nagyjából ilyen időközönként cirkáltak Belső-Szolnok (1666, 1669, 1674, 1680),¹⁷ Torda (1668, 1670, 1672, 1675, 1677),¹⁸ illetve Doboka vármegyékben (1668, 1670, 1674),¹⁹ valamint Kézdiszékben (1676, 1679),²⁰ Sepsiszékben (1690, 1693)²¹ és Orbaiszékben (1690, 1693) is.²²

Ami a cirkáláson részt vevő személyek körét illeti, 1568-ban az országgyűlés a főispán, a főszolgabíró, négy esküdt és a jegyző kötelezettségévé tette a cirkálást.²³ Bár egy rövid ideig az alispán is vezethette az eljárást (1623–1639), ezután ismét a főispánnak vagy megbízottjának a jelenléte kívántatott annak lefolytatásához.²⁴ A főszolgabírók és a jegyző jelenléte később is általánosnak mondható, ellenben az alispán állandó közreműködése csak valószínűsíthető.²⁵ A Székelyföldön az eljárás

15 EOE II. 377, 572; III. 140, 181–182.

16 EOE VIII. 129–130; X. 141, 281; *Approbatae constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum*. Claudiopoli, 1696 (a továbbiakban AC). 136. (III. 46. 1.)

17 1674 és 1680 között csak Béli Pál főispán hűtlenségi pere miatt nem került sor a cirkálásra. MNL OL X 4567 Másolatok gyűjteménye, Szolnok-Doboka megye levéltára, Belső-Szolnok megye levéltára, Jegyzőkönyvek 921. doboz (a továbbiakban BSzvmJkv). 358–359, 375, 389–390, 444–445.

18 *Torda vármegye jegyzőkönyvei*. I–II. Bev., jegyz., köz. DÁNÉ Veronka. EME, Kvár, 2009–2014 (Erdélyi Történelmi Adatok IX. 1–2 – a továbbiakban TvmJkv). II. 60, 109, 136, 186, 232.

19 *Teleki Mihály levelezése*. I–VIII. Szerk. GERGELY Sámuel. Bp., 1905–1926 (A Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki Család Oklevéltára – a továbbiakban TML). IV. 390–391; V. 22–23; VI. 582, 591–592.

20 MNL OL P 1217 Magánlevéltárak, Nagyvárad Horváth család, 1. 32.

21 SepsiszékCirkJk 124–337.

22 OrbaiszékTörvJk 87^r–106^v, 130^r–142^r.

23 EOE II. 342–343.

24 Uo. VIII. 130; IX. 267, 280–281, 318; X. 224; AC 136. (III. 46. 2.)

25 MNL OL P 1961 Magánlevéltárak, Bethlen család, Vegyes iratok (a továbbiakban P 1961), 22. 3^r; BSzvmJkv 270, 358, 375, 389, 444; TvmJkv I. 48, 64, 113, 126, 137, 153, 290, 488, 561, 577; II. 28.

kezdetben a főkirálybíró, később az alkirálybíró vezették.²⁶ Bár nem határolható be pontosabban, hogy ez a változás mikor következett be, feltételezhetően azért került rá sor, mert a főkirálybírók – a főispánokhoz hasonlóan – gyakran viseltek más országos tisztséget, s ezért ritkán tartózkodtak ténylegesen a szék területén, így helyettesítésük e téren is állandó jelleggel az alkirálybíróra hárult.²⁷ A kijelölt esküdtek száma a 17. században nagy változatosságot mutatott, de a század végére négy főben látszik állandósulni.²⁸ Rajtuk kívül a fejedelmi birtokokon végzett cirkáláskor az uradalmi tisztviselők,²⁹ a végvárok környékén pedig a várkapitányok is bekapcsolódtak az eljárásba.³⁰ Előbbiek egyértelműen a fejedelem érdekeinek érvényre juttatása céljából (s ezért inkább gátjai voltak az eljárásnak), utóbbiak pedig egyrészt a cirkálók biztonságának szavatolása, másrészt a végrehajtáshoz szükséges karhatalom biztosítása érdekében, amelyekre a határvidéken végzett cirkálás során esetlegesen felmerülő kockázati tényezők (török portyák, hajdútelepülések ellenállása, az elítéltek elmenekülésének vagy elrejtőzésének fokozott veszélye) miatt mindenképpen szükség volt.

A cirkálók kijelölésével együtt a vármegyei közgyűlés egyúttal az ellátásukról is rendelkezett,³¹ amely az idő előrehaladtával egyre inkább pénzben megváltandó szolgáltatást jelentett,³² és amely az egyre nagyobb arányban kiszabott bírságokkal együtt jelentős, a 17–18. század fordulóján már szinte adóként kezelt bevételi forrást jelentett a vármegyének és tisztviselőinek.³³

A cirkálás helyszínét vizsgálva, az Erdélyi Fejedelemségen belül háromféle gyakorlattal találkozunk. A Székelyföldön a cirkálók faluról falura jártak, és településenként vallatták ki a lakosságot képviselő számadókat (hét főt, köztük a bírót) az általuk ismert bűncselekményekről.³⁴ A vármegyékben (például Belső-Szolnokban és Dobokában) ezzel szemben legtöbbször néhány (4–6) szálláshelyet jelöltek ki a cirkálók számára, ahol a környékbeli települések számadóinak fel kellett őket keresni-

26 EOE III. 134–136, 368; SepsiszekCirkJk 51, 165, 277, 435; OrbaiszekTörvJk 87^r, 102^r.

27 OBORNI Teréz: *A széki bíráskodás és a királybírák szerepe* = *Székelyföld története*. I–III. Szerk. EGYED Ákos–HERMANN Gusztáv Mihály–OBORNI Teréz. EME–Haáz Rezső Múzeum–MTA BTK, Kvár–Székelyudvarhely–Bp., 2016. II. 218; KARDA-MARKALY Aranka: *Csik-szék és a csíki nemesség a 16–17. században*. EME, Kvár, 2022. 112–113.

28 BSzmJkv 270, 358, 375, 389, 444; SepsiszekCirkJk 51, 165, 277, 435; OrbaiszekTörvJk 87^r, 102^r.

29 EOE III. 390; IV. 160; VI. 226–227, 254; XI. 55.

30 Uo. II. 555; III. 170; X. 141.

31 Uo. II. 324–325; III. 136, 389; IX. 423; AC 136. (III. 46. 3.)

32 MNL OL P 2257 Magánlevéltárak, Családi fondtörödékek 152. 1. 41–127; BSzmJkv 271, 358, 389–390, 444–445.

33 *Bethlen Miklós önéletrása*. I–II. S. a. r. V. WINDISCH Éva. Szépirodalmi, h. n., 1955 (Magyar Századok). II. 77; CS III. 247.

34 SepsiszekCirkJk 51–492; OrbaiszekTörvJk 87^r–106^v, 130^r–142^r.

ük.³⁵ A harmadik lehetőség szerint – amelyre eddig az egyetlen példát a Bihar vármegyei gyakorlat szolgáltatja – a falvak küldöttjeinek egy központi helyen (Váradon) kellett a cirkálók elé járulni.³⁶

Az intézmény joghatóságának tárgya alapvetően – az erdélyi és partiumi vármegyékben kizárólagosan – a büntető igazságszolgáltatás, célja pedig mindenekelőtt a bűnelkövetők kilétének kinyomozása, azok felkutatása és végül felelősségre vonása volt. A Székelyföldön azonban a cirkálásokon számos olyan ügyet is tárgyaltak, amelyeket ma például a szerződésszegéssel okozott károkozás (például vételár meg nem adása, kölcsönszerződés kikötésének megsértése vagy tartási szerződésből eredő kötelezettségszegés),³⁷ illetve a szerződésen kívüli károkozás (tipikusan mezei kártételek)³⁸ körébe sorolnánk, de említhetnénk a számos zálogüggyel kapcsolatos pereskedést,³⁹ vagy a kiházásitással és a jegyajándék ki nem adásával kapcsolatos kereseteket is.⁴⁰ Csupán az az ingatlan nem lehetett a cirkálók előtti peres eljárás tárgya, amely ősi jószágnak számított,⁴¹ amelyet adásvétellel vagy cserével szereztek meg,⁴² vagy amelyet a birtokosa legalább 32 éve háborítatlanul tartott magánál.⁴³ A székelyföldi cirkálás e joghatóságbeli sajátosságából fakadt egyébként maga az a gyakorlat is, hogy itt a cirkálók a *regestum*okkal párhuzamosan jegyzőkönyveket is készítettek az előttük tárgyalt ügyekről. Ennek megfelelően az erdélyi vagy partiumi vármegyékben – ahol a cirkálás joghatósága csak a büntetőügyekre terjedt ki – nem találjuk nyomát a cirkálási jegyzőkönyveknek, hiszen ilyenek vezetésére nem volt szükség a bűnelkövetők neveit felsoroló *regestum* mellett.

A KÖZZÉTÉTEL MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

Egy kora újkori magyar nyelvű forrást vagy forrásokat közlétező kiadvány elkészítésekor két alapvető kihívással kell szembenéznünk: egyfelől az egységes forráskiadási

35 BSzvmJkv 375, 389, 444; MNL Fejér Megyei Levéltára, IV. 75 Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok, Vathy József letéte 7. doboz; TML IV. 390; VI. 582, 591–592.

36 MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, IV. 1/b. Bihar vármegye nemes közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok 1. doboz; EOE III. 119.

37 SepsiszekCirkJk 404, 425; OrbaiszekTörvJk 131^r–131^v, 138^v–139^r.

38 SepsiszekCirkJk 254, 275; OrbaiszekTörvJk 137^r, 140^v.

39 MiklósvárszekCirkJk 4^v; SepsiszekCirkJk 134, 144–152, 161, 163, 231, 238, 246, 273–274, 397–398, 433.

40 SepsiszekCirkJk 233, 402, 407; OrbaiszekTörvJk. 106^r, 132^r.

41 SepsiszekCirkJk 127, 132.

42 Uo. 151, 231, 233, 389.

43 Uo. 133.

szabályzat, illetve módszertan hiányával, másfelől az adott forrástípusból eredő nehézségekkel. A szabályzat hiánya ugyanakkor lehetőséget is teremt arra, hogy a kiadási elveket a forráskiadás céljához igazítsuk, amely jelen esetben – törvénykezési jegyzőkönyvről lévén szó – elsődlegesen a jogtörténeti kutatások elősegítése, de szem előtt tartva a történettudomány és a néprajztudomány igényeit is. A jogi források kiadása kapcsán – amennyiben az teljes szövegű és nem regesztaformájú – korábban Varga Endre és Dominkovits Péter is a betűhív közlést javasolták a szöveg önkényes értelmezésének, torzításának elkerülése érdekében,⁴⁴ s ezt a megközelítést a gyakorlatban alkalmazták is.⁴⁵ Szintén betűhív kiadást készített Demény Lajos, Pataki József és Tüdős S. Kinga Udvarhelyszék törvénykezési jegyzőkönyveinek kiadásakor.⁴⁶ Az *Erdélyi Történelmi Adatok* sorozat közlési szabályzata viszont a jegyzőkönyvek közlésekor egy speciális, a betűhív közlés és a modern átírás közti átmeneti megoldást alkalmaz a szöveg történeti hangulatának megőrzése érdekében. Ennek során a forrásközlő számos archaizmust megtart. Ezeket az elveket követte Wolf Rudolf Torda város, Kovács András Gyulafehérvár város, illetve Dáné Veronka Torda vármegye jegyzőkönyveinek kiadásakor.⁴⁷ E sorozat nyomán alakította ki közlési szabályzatát később az *Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok* sorozat is, amelyben Buzogány Dezső, Ősz Sándor Előd és Tóth Levente hasonló elvek mentén közölték a Hunyad-Zarándi és a Küküllői református egyházmegyék parciális zsinatainak jegyzőkönyveit.⁴⁸

Véleményem szerint sem a betűhív, sem az átmeneti módszerek nem felelnek meg a jelen forráskiadás céljának, de általában véve a jegyzőkönyvi források hasznosítha-

44 *Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek.* Szerk. VARGA Endre. Akadémiai, Bp., 1958 (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 5 – a továbbiakban *Úriszék*). 52; DOMINKOVITS Péter: *Korreferátum Bak Borbála előadásához. Észrevételek a kora újkori magyar nyelvű források közreadásáról nyugat-dunántúli példák alapján.* Fons VII(2000). 1. sz. 144–145.

45 *Úriszék.* 51–55; DOMINKOVITS Péter: *Somogy vármegyei szolgabírák tanúkihallgatási jegyzőkönyvei, 1677–1678.* Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv XXXII(2001). 88–89.

46 *Székelly Oklevéltár. Új Sorozat.* I–VIII. Szerk. DEMÉNY Lajos–PATAKI József–TÜDŐS S. Kinga. Kriterion–Európa–EME–Mentor, Buk.–Bp.–Kvár–Marosvásárhely, 1983–2006 (a továbbiakban SzOkI. Ús). I. 13–14.

47 *Torda város tanácsi jegyzőkönyve 1603–1678.* Bev., közread. WOLF Rudolf. EME, Kvár, 1993 (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 1). 22; *Gyulafehérvár város jegyzőkönyvei.* Bev., közread. Kovács András. EME, Kvár, 1998 (Erdélyi Történelmi Adatok VI. 2). 15–16; TvmJkv I. 14–15; II. 14–15.

48 *A Hunyad-Zarándi Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései.* S. a. r. BUZOGÁNY Dezső–ŐSZ Sándor Előd. Erdélyi Református Egyházkerület, Kvár, 2007 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 4). 13; *A Küküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései.* I. S. a. r. BUZOGÁNY Dezső–ŐSZ Sándor Előd–TÓTH Levente. Erdélyi Református Egyházkerület, Kvár, 2008 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok 6/1). 27.

tósága elé is jelentős akadályt gördítenek. A jogtörténeti és néprajzi kutatásokat ugyanis kifejezetten az segítené – s a történettudományi munkát sem hátráltatná –, ha a forrásközléskor az elsődleges szempont a szöveg minél gördülékenyebb olvashatóságának biztosítása és az értelmezés lehető legnagyobb mértékű megkönnyítése lenne. A korszak helyesírási és paleográfiai sajátosságainak visszaadása ugyanis a jegyzőkönyv tartalmának vizsgálatához semmi érdemlegeset nem tesz hozzá, viszont cserébe számos értelmezési nehézség elé állítja azt a kutatót, aki nem kifejezetten a történettudomány művelőjeként esetleg egyébként eredeti 16–18. századi levéltári iratokat nem feltétlenül forgat rendszeresen. Emellett úgy vélem, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a változást sem, amely a kutatómódszertanban az egyre szélesebb körű digitalizáció hatására végbement. Nevezetesen azt, hogy a kutatómunkát számottevően megkönnyítheti, ha egy (forrás)kiadvány elektronikusan elérhető verziójában az olvasó viszonylag egyszerűen tud keresést végezni. Ennek pedig szükséges feltétele a modern helyesírás alkalmazása (esetleg a nyelvjárási sajátosságok megtartása mellett), a mellékjelek elhagyása, a névalakok egységesítése, illetve a különböző zárójelek használatának minimálisra csökkentése. Ez a módszer – visszautalva a Varga Endre és Dominkovits Péter által felvetett problémára – valóban szükségszerűen együtt jár a forrásnak a közreadó részéről történő értelmezésével (már csak az írásjelekkel nem vagy csak esetlegesen tagolt szöveg mondatokra, mondatrészekre bontása miatt is, de a diakritikus jelek használata is sokszor a szöveg értelmezésének a függvénye), illetve ezáltal magában hordozza a hiba lehetőségét is. Ez azonban – ha kellő körültekintés és az eredeti szöveg helyi visszakereshetőségének biztosítása mellett történik – véleményem szerint egy olyan kockázat, amelyet érdemes vállalni annak érdekében, hogy a forráskiadványt a kutatók minél szélesebb köre tudja minél hatékonyabban felhasználni. Különösen annak fényében, hogy ezt a forráskiadási módszert más típusú források, például levelezések kiadásakor szokták is alkalmazni a gyakorlatban, például Mátyás-Rausch Petra és Szalai Ágnes is a *Fejedelmi prefektusok Erdélyben* című kötet elkészítése során.⁴⁹

A forrás típusából eredő kihívások között említendő mindenekelőtt a számos különböző eljárásjogi mozzanatot vagy tényt rögzítő rövidítés, amelyek vagy az egyes jegyzőkönyvi bekezdések végén tűnnek fel (például ff.s., azaz fiat futura sede, vagy c. l., azaz coram latius), vagy a bekezdések mellett utólagos feljegyzésként fordulnak elő (például p. e. d., azaz prohibita eodem die, vagy s. v., azaz supervenit). Ezek pontos feloldásában a fent említett már kiadott, illetve több kiadatlan jegyzőkönyv⁵⁰ volt

49 *Fejedelmi prefektusok Erdélyben. Források a kora újkori Erdély igazgatástörténetéhez.* Bev., közread. MÁTYÁS-RAUSCH Petra–SZALAI Ágnes. BTK TTI, Bp., 2021 (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak). 8–9.

50 AranyosszékCirkJk; RNL Hargita Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Harghita) Fond 26. Gyergyó fiúszék (Scaunul Filial Giurgeu) II. 3/5–6;

segítségemre, mint kontrollforrás, valamint a Bónis György által közreadott 1776-os *Idea processuum in comitatibus et sedibus Siculicalibus* című, a középszintű igazságszolgáltatásra vonatkozó legfontosabb perjogi ismereteket összegyűjtő kézirat.⁵¹ Ezen, konkrét tartalmukat tekintve nehezebben értelmezhető kifejezések – illetve általában véve a jegyzőkönyvben szép számmal előforduló latin és kevésbé ismert, archaikus vagy nyelvjárási jellegű szavak, kifejezések – könnyebb megértését a sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyveket tartalmazó forráskiadvány végén egy terjedelmes szójegyzék segíti.

További nehézségként említhető – elsősorban a *regestumok* vonatkozásában, de a jegyzőkönyvek kapcsán is – a kihúzott és utólagosan betoldott szövegrészek problémája, amelyek közül előbbiek több helyen kifejezetten satírozásszerűen történtek, és néhányszor teljesen olvashatatlaná tették a szöveget. A forráskiadásban a betoldásokat – azokat a szöveg szerves részének tekintve – külön jelölés nélkül illesztettem a helyükre, a kihúzott szövegrészek esetében viszont a kihúzás révén közvetített többletinformáció miatt – amiért kihagyásuk a kiadványból fel sem merülhetett – azok jelölésére kúpos zárójeleket használtam. Egy-egy szövegrész törlésére a *regestumok*ban különböző módokon kerülhetett sor: ha az adott személy megfizette a rá kiszabott büntetést, ha felmentést kapott a büntetés megfizetése alól, vagy ha tévedésből került a neve mellé a bejegyzés. Ez az ok azonban nem minden esetben egyértelmű, csak ha erre a *regestum* készítője külön utal a *solvit*, a *concessus/concessa* (vagy a felmentése konkrét okának megnevezésével) vagy az *error* kifejezésekkel.

A FORRÁS HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Törvénykezési jegyzőkönyvről lévén szó, a forrás kétségkívül a jogtörténeti kutatás számára kecsegtet a legnagyobb haszonnal. Az egyes ügyekről készült jegyzőkönyvi bejegyzések változó terjedelemben tartalmazzák a perfelvételt (*levata*) – amely a konkrét perbe szólítással (*proclamatio*) együtt került feljegyzésre, ha az ügyben először történt a perbe szólítás, egyébként a bejegyzések általában a *proclamatio*val kezdődnek –, az esetleges kifogások előterjesztését (*exceptio*), a felek és képviselőik érdeemi vitáját (*allegatio*), valamint a közbenszóló vagy ügydöntő ítéletet (*deliberatum*).

MNL OL F 25 Erdélyi kormányhatósági levéltárak, Kolozsmonostori konvent országos levéltára, Miscellanea, Doboka vármegye jegyzőkönyve 117–228v; MNL OL R 363 1526 utáni gyűjtemény, Erdélyre vonatkozó gyűjtemények, Székely szék törvénytörvényzéki iratai. 1–3., 5–6.; MNL OL X 4556 Másolatok gyűjteménye, Szilágy megye levéltára, Közép-Szolnok megye levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyvek 138. doboz (a továbbiakban KSzvmJkv); BSzvmJkv; OrbaiszékTörvJk.

51 Erdélyi perjogi emlékek. Bev., közread. BÓNIS György. Kvár, 1942. 1–54.

A *levata*, illetve *proclamatio* során megnevezték a peres feleket, lakóhelyeiket – a beazonosíthatóság és illetékesség megállapítása végett –, ügyvédjeiket, illetve jellemzően a per tárgyát is. A pergátló és perhalasztó kifogásoknak igen széles skálája ismerhető meg a jegyzőkönyvekből a cirkáló bírák hatáskörének vitatásától kezdve a szavatos (*evictor*) perbe hívásán vagy a beavatkozó (*ingerens*) belépésén keresztül az idézéssel (*citatio*) vagy a perbeli jogutódlással kapcsolatos hibáig. Az *allegatio* – amennyiben lejegyzésre került – érdemben hozzásegít minket nem csupán a tényállás, hanem a peres felek, illetve képviselőik jogi gondolkodásának megértéséhez is. A közbenszóló ítéletek – amelyek többnyire a kifogások értékeléséről, az iratokról készült másolat kiadásáról, halasztásról vagy bizonyítás elrendeléséről szóltak – ugyan megnehezítik az adott peres ügy vizsgálatát, mégis rendkívül értékes eljárásjogi jellegű adalékokat szolgáltatnak a peres eljárás folyamatának megértéséhez, csakúgy, mint az ügydöntő ítéletet követő jogorvoslatokkal kapcsolatos feljegyzések. Az ügydöntő ítélet jelentősége jogtörténeti szempontból túlmutat a konkrét ügyben hozott döntésen, hiszen egyrészt ezek révén teljesebb képet kaphatunk az országgyűlési törvények, vármegyei, széki, városi statútumok, falutörvények normáiról, illetve magáról a szokásjogról. Másrészt pedig egy elsődlegesen perjogi szemléletű jogrendszer anyagi joga, amely még dogmatikai szempontból is rendszerezetlen,⁵² csak a bírósági ítéletek segítségével érthető meg igazán, hiszen csak ezek által igazolható például az egyes szerződések, végrendeletek és adománylevelek érvényessége, vagy egyes magatartások büntetőjogi értékelése, ahogy arra Homoki-Nagy Mária több tanulmányában is felhívta a figyelmet.⁵³

Az anyagi jogi ismereteink elmélyítésének lehetőségeit néhány konkrét jegyzőkönyvi példával is szeretném illusztrálni, mégpedig – eredendően büntetőeljárásról lévén szó – elsődlegesen a büntetőjog köréből. A szakirodalomban gyakran visszaköszön különböző formában az a megállapítás, miszerint a halálbüntetés a 18. század végéig meghatározta a hazai büntető anyagi jogot,⁵⁴ ugyanakkor az erdélyi források már a 16. századtól kezdve – de a 17. században különösen – a halálbüntetés jelentő-

52 MEZEY Barna: *A birtokról és a birtoklásról a feudális-rendi magánjogban = A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014. Föld- és ingatlantulajdon, fenntartható mezőgazdasági fejlődés.* Szerk. SZALMA József. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2015. 19–20.

53 HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar szerződési jog fejlődése a késő rendiség korában.* Jogtörténeti Szemle 2014. 4. sz./2015. 1. sz. 48; uő: *Tárkány Szücs Ernő és a magyar végrendeletkutatás = Száz plusz tíz. Jubileumi kötet. Tárkány Szücs Ernő (1921–1984). Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021).* Szerk. NAGY Janka Teodóra–BOGNÁR Szabina–SZABÓ Ernő. PTE–BTK NI, Szekszárd, 2021 (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 10). 84.

54 MARTYN RADY: *Justice Delayed? Litigation and Dispute Settlement in Fifteenth Century Hungary.* Central Europe II(2004). 1. sz. 3; TÓTH J. Zoltán: *A halálbüntetésre vonatkozó anyagi jogi szabályok a feudalizmus Magyarországn.* Jogtörténeti Szemle 2007. 4. sz. 40.

ségének fokozatos visszaszorulását és a pénzbüntetés előtérbe kerülését tükrözik. Már önmagában az is beszédes adat, hogy míg az 1619-es Közép-Szolnok vármegyei cirkáláson az ítéletek több mint fele halálbüntetést tartalmazott, 1679-ben Fehér vármegyében ezek már csak az ítéletek 20%-át tették ki, az 1690., 1693. és 1701. évi sepsiszéki jegyzőkönyvekben és *regestum*okban pedig összesen három halálos ítélettel találkozunk.⁵⁵

Érdemes azonban a halálbüntetésről alkotott eddigi képünk árnyalása végett egy pillantást vetnünk három olyan sepsiszéki esetre is, amikor a bíróság kiszabhatott volna ugyan halálos ítéletet, de értékelve a különböző enyhítő körülményeket, mégsem ez a döntés született. 1690-ben a néhai Mikó Istvánné két bodoki szolgálja, Kora Borka és Mezei Mária „olyan étetőt csináltak az kolcsárnak, égett borba be is adták úgy annyéra, hogy ha orvosságokkal nem érték volna, meg is halhatott volna”. Mivel azonban a sértett nem halt meg, ezért a bíróság „halálra nem ítélte őket, hanem hogy igen erősen megpálcáztassanak és erről az földről mindjárást elmenjenek, ha pedig az Rikán belől találtatnának, orrok, fülök elvágattassanak”.⁵⁶ A bíróság tehát a szolgálok magatartásának eredményére figyelemmel – vagyis arra, hogy a megmérgezett sértett bár életveszélybe került, de nem halt meg – csupán testi fenyítést és száműzést szabott ki rájuk. A második ügyben 1701-ben az éppen Uzonban járó cirkálók azért mentették fel a vádlottakat, Tusnádi Tamást, Simon Istvánt és Böjte Sámuel, mert „az mely fát kezdték vágni s egyszersmind le is vágták, nem olyan véggel cselekedték, hogy az defunctus legénynek, Király Istvánnak azáltal halálára ügyekeztek volna, s szántszándékkal cselekedtek volna”.⁵⁷ Esetükben tehát a bíróság a szándékosság hiányára hivatkozva tekintett el a halálos – illetve egyáltalán az elmarasztaló – ítélet kiszabásától. Szintén 1701-ben menekült meg a halálos ítélettől Oláh Iszuly, Aldoboly ökörcsordájának felelőpásztora. A felelők az adott faluval kötött szerződésükben felelősséget vállaltak a falu marháiban esett mindenféle kárért, akár úgy is, hogy ők maguk nem őrizték a marhákat ténylegesen, gyakran nem is tartózkodtak a faluban, sőt akár olyan marhákra is kiterjesztették ezt a felelősséget, amelyet sosem adtak ténylegesen a gondviselésük alá. Az ilyen pásztorok felfogadását már a 17. század elején is tilalmazták, a század közepétől azonban a felelőpásztorokat mint gyanús, gyakran más ügyekben is bűnösnek talált személyeket kifejezetten súlyosan, halálbüntetéssel fenyegették, az őket felfogadó falut pedig 200 forintos bírsággal sújtották.⁵⁸ E jegyzőkönyvi bejegyzés alapján azonban úgy tűnik, hogy a következő században nem sikerült a rendelkezésnek érvényt szerezni: „minthogy az székekben, sőt az egész országban is az felelőkről írt articulus ellen többire mindenütt

55 KSzmJkv 67–70; MNL OL P 1961. 22. 3^r–22^r, SepsiszekCirkJk 51–492.

56 SepsiszekCirkJk 159–160.

57 Uo. 391.

58 AC 145. (III. 47. 8.)

abutáltak, és felelőket tartottak, per hoc minthogy mindeddig is tiszt uramék újabban nem interdicáltak, és cédulát az széken róla nem jártattak, halálra Oláh Iszuly nem ítéltetett, hanem az fülét, ha meg nem válthatja, vágattassék el”.⁵⁹ A cirkálók tehát ez esetben egy fél évszázados, teljesen egyértelműen halálbüntetést előíró országgyűlési törvény ellenére hoztak enyhébb ítéletet a vádlott ügyében. Ítéletüket egyrészt arra alapozták, hogy a gyakorlatban máshol sem tartották be ezt a rendelkezést, másrészt arra, hogy a sepsiszéki tisztviselők sem igyekeztek érvényt szerezni a jogszabálynak, ugyanis rendszeresen el kellett volna tiltaniuk a falvakat az ilyen pásztorok felfogadásától, hiszen enélkül a törvény tartalma – mint a szokásjogba be nem épült rendelkezés – csak korlátozottan volt megismerhető a falusi környezetben.

Az ilyen, adott esetben halálbüntetéssel sújtható büntetőügyek mellett természetesen további bűncselekmények is előkerülnek a jegyzőkönyvekben, például lopás, rablás, orgazdaság, testi sértés, gyújtogatás, boszorkányság, házasságtörés vagy rágalmazás, de olvashatunk egy sikertelen – és büntetőjogilag értékelt – öngyilkossági kísérletről is. Sőt, a jegyzőkönyvben számos más ügytípus is felbukkan, hiszen, ahogy a cirkálási eljárás ismertetésénél megjegyeztem, a Székelyföldön a cirkálók hatásköre túlmutatott a büntetőügyeken. Ilyenek tipikusan a kártérítési ügyek – amelyek akár büntetőügyekhez is kapcsolódhattak, ezek során ugyanis a sértettnek lehetősége volt a mai gyakorlathoz hasonlóan kvázi „polgári jogi igényt” is érvényesíteni –, zálogszerződéssel vagy tartási szerződéssel kapcsolatos ügyek, ingó dolgokkal összefüggő öröklési jogviták.

Nem a jogtörténeti kutatás azonban az egyetlen terület, amely számára Sepsiszek cirkálási jegyzőkönyvei értékes forrásként szolgálhatnak. Az eddigieknél jóval átfogóbb társadalomtörténeti vizsgálat lehetőségét teremtik meg például a jegyzőkönyvekhez csatolt *registumok*. Bár ilyen jegyzékeket már a 16. századtól kezdve készítettek mind a Székelyföldön, mind a vármegyékben, ezek eredetileg csupán a cirkálás során kikérdezett lakosok által kiadott (*extradatus*) bűnelkövetők neveinek összeírására szolgáltak.⁶⁰ Sepsiszekben azonban ezekben az években tulajdonképpen a szék – majdnem – összes családfőjét összeírták, a neveiket társadalmi csoportonként rendezve (*nobili, libertini, coloni*, külön kiemelve azokat a számadókat, akiknek a lakosok tetteiről eskü alatt vallomást kellett tenniük), s az általuk, illetve a háztartásukhoz tartozók által elkövetett szankcionálandó cselekményeket megjelölve (ha volt ilyen). Ebben a tekintetben tehát ezek a névsorok fontos kiegészítő forrásai a *Székely Oklevéltár Új Sorozatában* már kiadott székely népesség-összeírásoknak, hiszen Sepsiszekre vonatkozóan a 17. század második feléből csak az 1680. és 1683. évből rendel-

59 SepsiszekCirkJk 381.

60 Lásd az 1619-es Közép-Szolnok vármegyei, az 1679-es Fehér vármegyei és az 1690-es kézdiszéki *registumok*at. KSzmJkv 6–8.; MNL OL P 1961 22. 5°.; RNL Kovászna Fond 8. Háromszék (Scaunul Trei Scaune) 1690 Nr. 3.

kezünk ilyen adatsorral.⁶¹ Együttal ezek a *registumok* a már kiadott összeírásokhoz képest érdemi többletinformációt is hordoznak, hiszen azok csak a katonáskodásra köteles *nobilis* és *libertinus* réteghez tartozókat sorolták fel, míg a *registumok* névsorai a jobbágystátuszú családfőket is számba vették. A felsorolásból kimaradtak viszont a települések papjai, illetve a jövevényekről is csak elszórt adatokat találunk.

Már az előbb kiemelt adatok fényében is kétségtelen, hogy a sepsiszéki cirkálási jegyzőkönyvek a hely- és családtörténeti kutatásoknak is kiválóan kiaknázható forrásai, azonban a jegyzőkönyvekből ezenkívül is számos olyan információ nyerhető ki, amely támogathatja az ilyen jellegű kutatómunkát. A forrás falutörvényekkel kapcsolatos bejegyzéseit Coroi Artur már elemezte ugyan,⁶² illetve Csáki Árpád is használta a jegyzőkönyvet ifj. Gidófalvi Gábor alkirálybíró életútjának feltárásakor,⁶³ de a birtok- és örökösödési ügyekkel kapcsolatos genealógiai adatok, illetve a *registumok* végén található, az egész közösségre vonatkozó bejegyzések (például a település útjáról, hídjáról, akasztófájáról, pellengéréről) szintén felhasználhatók ilyen szempontból is. Ezenkívül a jegyzőkönyvekben felbukkanó földrajzinév-anyag segítségével kifejezetten korai példákkal bővíthető számottevően Szabó T. Attila háromszéki történeti helynévgyűjtése is.⁶⁴ A falusi bírakra vonatkozó bőséges adatsorok pedig más forrásokkal kiegészítve akár egyfajta archontológiai összeállítás alapját is képezhetik.

Végül, de nem utolsósorban, a történeti néprajz és a jogi néprajz számára is értékes adalékokkal szolgálhatnak e jegyzőkönyvek, különösen a falvak gazdasági élete, a dohányzási és alkoholfogyasztási szokások, valamint a lakosság szexuális élete és váláshoz fűződő viszonya tekintetében. Ez utóbbi témakörben az eklézsiakövetés-büntetés alkalmazásának és a templomba járás elhanyagolásának gyakori említése mellett az olyan megjegyzések is fogódzót nyújthatnak, mint például a szentiváni Tordai Miklós 1690-ben lejegyzett szavai, aki „azt mondotta, hogy inkább megyen egy ökrös istállóba, mint az templomba”.⁶⁵ Sőt, egyes bejegyzések a hiedelmek világába is betekintést engednek, például a martonosi Nyitrai István vallomása 1679-ből, amely szerint Csulak Györgyné „olyant is mondott, hogy az mely emberre 17 varasbékát megölnek, s négy nyüstös ruhát kevernek az vérbe, mind elrothad tüdője, mája”.⁶⁶

61 SzOkl. Ús. VIII. 20–21, 140–163, 211–215.

62 COROI Artur: *Kísérlet a székely falutörvények és rendtartások statisztikai módszerekkel való vizsgálatára*. Acta Siculica 2007. 373–404; uő: *A háromszéki kilenc falu közös erdejének törvénye, 1713*. (I–II. rész). Acta Siculica 2009–2010. I. 311–362; II. 235–275.

63 CSÁKI ÁRPÁD: „... ebben az igaz confessioban halok meg” – *Étfalvi ifj. Gidófalvi Gábor sepsiszéki alkirálybíró végrendelete 1720-ból*. Acta Siculica 2018–2019. 77.

64 Vö. *Háromszék*. SZABÓ T. Attila kéziratoss gyűjtéséből közzéteszi HAJDÚ Mihály–SLÍZ Mariann. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 2001 (Szabó T. Attila Erdélyi Történeti Helynévgyűjtése 2).

65 SepsiszékiCirkJk 181.

66 Uo. 67.

ÖSSZEGZÉS

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy Sepsiszek cirkálási jegyzőkönyvei egy rendkívül sokoldalúan felhasználható forráscsoport, amely reményeim szerint a jog- és társadalomtörténeti vizsgálatokat éppúgy elő fogja segíteni, mint a család- és helytörténeti kutatásokat, illetve a néprajztudomány számára is izgalmas adalékokkal tud majd szolgálni. Az igazságszolgáltatás folyamatához szorosan kapcsolódó forrásról lévén szó, természetesen kiemelkedő annak jogtörténeti jelentősége, s szinte tálcán is kínálja magát a jegyzőkönyvbe foglalt esetek ügýtípusok vagy valamilyen más szempont mentén történő csoportosítása és elemzése. Bár a szakirodalomban találkozunk több ilyen módszerrel készült szakmunkával – gondolhatunk például Dáné Veronka, Nagy Janka Teodóra vagy Szücsné Papp Rita műveire⁶⁷ –, amelyek az adott korszak jogrendjének kontextusába helyezve kétségtől remek átfogó képet adnak egy település vagy vármegye jogéletéről, illetve segítségükkel jobban átláthatóvá válik a hasonló törvényszékek működése, és az azokon általában tárgyalt ügýtípusok köre is. Ugyanakkor a forráskiadványként megjelentetett, illetve a közgyűjteményekben eddig lappangó, de újonnan a szakirodalom látókörébe került jegyzőkönyvek számának növekedésével véleményem szerint a 16–17. század esetében is lehetővé vált olyan anyagi jogi témák vizsgálata, amelyekről eddig egyáltalán nem vagy csupán a Hármaskönyv, a 18. századi jogi szakmunkák és az országgyűlési törvények, illetve helyi statútumok alapján alkottunk képet. Ilyenek lehetnek például a halálbüntetés jelentőségének jelen tanulmányban is emlegetett megítélése és az öngyilkosság büntetőjogi értékelése, de a különféle szerződések és jognyilatkozatok érvényességével vagy a károkozó felelősségének terjedelmével kapcsolatos kérdések is. Ennek megfelelően részemről tudatos döntés volt a sepsiszeki cirkálási jegyzőkönyvekbe foglalt ügyek egységes vizsgálat alá vonásának elmaradása, helyette inkább a konkrét jogkérdések feltárását kívántam egy újabb jegyzőkönyv közreadásával elősegíteni.

67 DÁNÉ Veronka: *„Az önagysága széki így deliberála”. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*. EME–Debreceni Egyetem Történeti Intézete, Debrecen–Kvár, 2006 (Erdélyi Tudományos Füzetek 259); NAGY Janka Teodóra: *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821)*. Szekszárd, 2012 (Documenta et Monographiae Universitas Quinqueecclesiensis Faculta de Illyés Gyula Nominata 1); SZÜCSNÉ PAPP Rita: *Debrecen bűnügyei és bíraskodása 1693 és 1715 között a magisztrátusi jegyzőkönyvek tükrében*. PhD-értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2021.

WHAT CAN WE LEARN FROM EDITING THE PROTOCOLS OF THE *INQUISITIO MALEFACTORUM* FROM *SEDES SEPSI* AND WHAT ARE THEY GOOD FOR?

Keywords: *inquisitio malefactorum*; criminal procedure; *protocollum*; Székely Land;
legal history

Until recently the historical research had only a superficial knowledge of the *inquisitio malefactorum*, essentially a possible form of the criminal procedure in the late Middle Ages and early modern times. However, by publishing the *protocolla* of the inquisitors of *sedes Sepsi* (1679–1701) and of the data from the related archival research, future research will have far more data than before to unfold the history of this legal institution more accurately. We are firmly convinced that the protocols, as a widely exploitable group of sources, will also contribute to the development of the legal and social history studies, of the family and local history research, and will also provide exciting contributions to ethnography as well. The source is particularly useful for legal researches, since, as with other legislative records, it may provide an opportunity to examine legal issues that would be impossible to study from other sources.

ÎNVĂȚĂTURILE EDITĂRII PROTOCOALELOR URMĂRIRII INFRACTORILOR DIN SCAUNUL SEPSI ȘI UTILITATEA IZVOARELOR EDITATE

Cuvinte-cheie: *poteră*; *procedură criminală*; *protocol*; *Secuime*; *istoria dreptului*

Până nu demult cercetarea istorică a avut numai cunoștințe superficiale despre instituția poterei (*inquisitio malefactorum*) din Transilvania, în esență o posibilă formă a procedurii criminale în Evul Mediu târziu și în perioada premodernă. Însă prin publicarea protocoalelor urmăririi infractorilor din Scaunul Sepsi (1679-1701) și a informațiilor provenite din cercetarea arhivistică aferentă temei s-a deschis calea către o prezentare mult mai exhaustivă și cuprinzătoare a istoriei acestei instituții de drept. Pe lângă acesta suntem ferm convinși că protocoalele – ca un grup de izvoare care abundă în informații pentru un număr infinit de direcții și teme de cercetare – vor contribui la extinderea și adâncirea cercetărilor legate atât de istoria dreptului, a celei sociale, cât și de cea a familiei și a istoriei locale, și în același timp vor aduce contribuții interesante și cercetărilor etnografice. Din perspectiva cercetărilor privind istoria dreptului, izvoarele – pe lângă protocoalele de judecată deja publicate – au potențialul de a furniza informații esențiale pentru analiza unor probleme legate de istoria dreptului, informații imposibil de extras din oricare alt izvor istoric.